

МУЗИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ, ФРАНЦУЗЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

© Павлова О. І., 2009

Статтю присвячено дослідженню сфери функціонування музичних термінів англійської, французької, російської та української мов. У статті аналізовано різні класифікації текстів сфери функціонування, подано короткий огляд різномовних спеціалізованих музичних журналів світу, визначено їх провідні функції, виявлено основні підсистеми музичної термінології й характерні риси її функціонування.

The article deals with the study of the English, French, Russian and Ukrainian musical terms functioning sphere. In the article different classifications of the functioning sphere texts are analyzed, a short survey of world specialized musical journals in different languages is done, its main functions are determined, the main subsystems of musical terminology and the characteristic features of its functioning are revealed.

Музична термінологія, так само, як і термінології інших галузей знання, існує принаймні в двох сферах: фіксації і функціонування, у яких терміни зазвичай реалізують по-різному. Ці поняття «сфера фіксації» та «сфера функціонування» були введені в науковий обіг В. П. Даниленко в 1971 р. [1, с. 15]. Вона зазначала, що терміни можна спостерігати, по-перше, в ідеальних умовах, де вони можуть бути вільними від усіх недоліків, тобто в лексикографічних жанрах (у спеціальних словниках, термінологічних стандартах, збірниках рекомендованих термінів і т.ін.). Цю сферу В. П. Даниленко назвала сферою фіксації термінології. По-друге, іншою, не менш важливою, а, можливо, і основною сферою використання термінів є, на її думку, сфера функціонування – наукове мовлення, спеціальна наукова література в широкому сенсі цього слова [2, с. 38–39].

Завдяки цьому напрямку термінологічних досліджень – вивченню термінів у двох сферах, яке розвивається з початку 70-х років, але поширилось тільки з середини 80-х років ХХ ст., з погляду В. А. Татарінова, з'явилась змога результативно вивчати терміни в їхньому мовленнєвому функціонуванні, що змінило підхід дослідників до терміна і привело до адекватніших висновків про сутність термінологічної лексики [3, с. 198].

Цей напрямок термінологічних досліджень активно розвивали такі вчені, як В. П. Даниленко, М. А. Марусенко, Л. А. Пекарська, В. А. Татарінов, В. М. Лейчик. Загалом вивченню термінів та їх сукупностей у сфері функціонування у спеціальних текстах присвячено 44 дисертаційні дослідження, виконані в 1970-тих–1990-х рр. ХХ ст. на пострадянському просторі (Е. Я. Алянська, Т. М. Балихіна, С. С. Вільчинський, О. Г. Гузенко, Щ. У. Зайцева, Е. А. Кириллова, Л. А. Кравченко, С.Л. Мішланова, Т. Д. Михайленко, А. С. Орлова, І. В. Рубцова, Т. Г. Скопок, В. Ю. Соболева, М. М. Ференц-Мошинська та інші) [4, с. 380–384].

Спочатку цей напрямок дослідження, на думку В. М. Лейчика, був пов'язаним з реакцією на неможливість пояснити традиційними лексикологічними методами явища асиметрії терміна як засобу позначення наукового поняття (синонімія, багатозначність, формальне варіювання і т.ін.), тому, аналізуючи термін, пробували перейти з системи мови в реальне мовленнєве функціонування терміна [5, с. 146]. Пізніше, з поглибленням способів аналізу термінів у сфері його використання, функціонування в мовленнєвих творах, з'ясувалося, що у процесі такого аналізу можна виявити багато фундаментальних ознак терміна, які не розкриваються під час його вивчення в сфері фіксації, і тоді цей напрямок став самостійним, отримуючи імпульси від лінгвістики тесту, що

тепер інтенсивно розвивається, формуючи свої власні об'єкти й методи. Подальше поглиблене дослідження сфери функціонування термінів привело до того, що ця проблема стала однією з центральних у термінознавстві й отримала особливу назву: термін і текст. Здається, що сьогодні доцільно говорити, як зазначає В. М. Лейчик, про існування термінознавчої теорії тексту, яка спирається на методи термінознавства й виявляє специфіку існування термінів у текстах на природній мові й мовах для спеціальної мети [5, с. 146].

Мета статті – дослідити сфери функціонування музичної термінології англійської, французької, російської та української мов у спеціальних текстах. Основні завдання цієї статті такі: 1) проаналізувати різні класифікації наукових текстів сфери функціонування; 2) дати короткий огляд різномовних спеціалізованих музичних журналів світу; 3) визначити провідні функції музичних журналів; 4) визначити основні підсистеми музичної термінологічної системи; 5) виявити характерні риси сфери функціонування музичних термінів.

Актуальність дослідження зумовлено тим, що саме сфера функціонування відображає істинну картину конкретної галузевої термінологічної творчості й термінологічного вживання. У сфері функціонування кожний термін і частини терміносистеми існують у текстах, які є жанрово-стилістичними різновидами мови науки (монографія, стаття, реферат, підручник, науково-популярний нарис і т.ін.). Спостереження свідчать, що тут термінам не чужі ані синонімія й варіативність, ані омонімія, ані полісемія; терміни поводять себе як слова, а термінологія – як лексика з властивими їй усіма законами семантичного розвитку (у специфічних для термінології формах прояву) [2, с. 40]. Порівняно зі сферою фіксації сфера функціонування динамічніша і швидше реагує на всі зміни, які відбуваються в мові науки. Відомо, що будь-яка галузь знання перебуває в постійному розвитку, в постійному русі, у процесі змінювання, що безпосередньо відображається на термінології. Відповідно дефініції термінів можуть розширюватися, набувати додаткові значення, відтінки значень тощо. І реакція на ці зміни у відповідній терміносистемі відбувається негайно.

Сфера функціонування досліджуваних термінів дуже різноманітна, це спеціальна література багатьох жанрів: монографії, підручники або навчальні посібники, статті із спеціалізованих журналів у галузі музикознавства.

У спеціальній літературі, яка стосується жанрової різноманітності наукових творів, можна прослідкувати спроби класифікувати жанри, згрупувати їх на основі спільності яких-небудь ознак. Так, основні види наукових публікацій поділяють залежно від їх обсягу на три групи: малі форми, середні форми й великі форми. За цією класифікацією, стаття належить до середніх форм, а підручник, навчальний посібник і монографія – до великих.

Згідно з цим підходом до жанрової диференціації, стаття й монографія входять до однієї групи ядрових жанрів, тобто основних жанрів, які визначають специфіку стилю. Підручник у рамках цього підходу належить до периферійних жанрів, які не складають основу стилю. Монографія і стаття належать до власне наукового (академічного) стилю, а підручник і навчальний посібник – до навчально-наукового.

З погляду інформаційного статусу публікацій дослідники одноставно відзначають інформаційну самостійність монографії та статті. Ці репрезентанти наукового стилю є результатом дослідження автора або авторів, полеміки з досліджуваних питань або огляду наявних поглядів. Підручник компілює наукові відомості, спираючись на власне наукові джерела, тому досить природно, що підручник не має самостійної інформаційної цінності, яка властива статті та монографії.

Наступним параметром, який зазначає специфіку досліджуваних жанрів, є функційна спрямованість публікацій. Монографії й статті подають нові наукові відомості читачам, які мають вже достатньо високий рівень наукової компетенції. Мета цих жанрів передати інформацію, як правило, з якого-небудь вузького питання. Тому загальна спрямованість цих публікацій може бути кваліфікована як така, що інформує, апелює до вже сформованих поглядів, пропагує концепцію автора / авторів, яка відображається в тексті монографії або статті [6, с. 14]. Підручник характеризується дидактичною спрямованістю, виклад матеріалу має освітню мету, навчає засадам цієї науки.

Ще одним значним параметром, який встановлює специфіку жанрів, які розглядаються, є відображення прагматичної настанови автора у змісті публікації. Підручник адресований тим, хто пізнає засади науки й має мінімальний рівень власної наукової компетенції. Відповідно прагматичною настановою автора підручника є виклад засад науки в межах певної концепції. Прагматична настанова монографії або статті полягає в змінюванні погляду реципієнта на предмет або змінюванні обсягу вже відомої реципієнту інформації. Монографія і стаття призначені для спеціаліста, який має високий рівень компетенції в певній галузі знання.

Треба особливо підкреслити, що найпоширенішими є такі типи статей: дослідницька стаття, дискусійна стаття, оглядова стаття [6, с. 14]. У плані змісту дослідницька стаття спрямована на вивчення явища або процесу на основі аналізу практичного матеріалу, результатом якого є підтвердження авторської гіпотези, розроблення наукової теорії. Функційне завдання дискусійної статті полягає у критичному підході до спірних поглядів на ту чи іншу проблему. Така стаття відбиває полеміку, діалог автора з прибічниками інших концепцій. В оглядовій статті автор висуває завдання узагальнити наявні погляди на новому теоретичному рівні. Оглядова стаття збирає матеріал, уже накопичений у конкретній галузі науки, і його первинно узагальнює. Погляд автора виявляється не у критичних оцінках, а в доборі матеріалу й у способі його презентації.

Розгляньмо найвідоміші спеціалізовані музичні журнали, які видавали в минулому і які видають сьогодні у світі англійською, французькою, російською та українською мовами. Музичні журнали – це періодичні й тимчасові видання, спеціально присвячені питанням музичного мистецтва. Журнали публікують музично-історичні й теоретичні дослідження, критичні статті, огляди і хроніку музично-концертного життя, бібліографію музичної літератури, нотографію. Крім того, існують у світі також і спеціальні нотні журнали.

Дослідження показало, що журнали, які висвітлювали різні проблеми музичного мистецтва, вперше з'явилися в Німеччині у XVIII ст., а потім у Франції, Великобританії і Росії. Перший журнал *Critica musica*, який видавали з 1722 року в Німеччині, зробив значний вплив на розвиток музично-теоретичної думки і естетичних смаків свого часу. У подальшому затвердили три провідні функції музичних журналів – дослідницьку, публіцистичну й інформаційну. Найпомітнішими виданнями в історії музичної періодики є такі: *La Revue Musicale* (1827–1835, Франція), *La Gazette Musicale de Paris* (з 1835 р., Франція), *Le Monde Musical* (з 1889 р., Франція), *Le Guide Musical* (1854–1914, Бельгія), *Musical Opinion* (з 1877 р., Англія), *Gramophone* (з 1923 р., Англія), *Tempo* (з 1939 р., Англія), *The Musical Courier* (з 1880 р., США), *The Musical Quarterly* (з 1915 р., США), *Музыкальные увеселения* (1774–75, Росія), *Музыкальный листок* (1872–1877, Росія), *Музыкальное обозрение* (1885–88, Росія), *Русская музыкальная газета* (1894–1918, Росія), *Музыка для всех* (1906–1916, Росія), *Хоровое и регентское дело* (1909–17, Росія), *Музыкальное самообразование* (1906–07, Україна), *Южный музыкальный вестник* (1915–18, Україна), *Музыка* (1923–25, 1927, Україна), *Музыка масам* (1928–30, Україна), *Музыка мас* (1931, Україна), *Українська музика* (1937–39, Україна) і т.ін.

Аналіз свідчить, що музичні журнали, як правило, або спеціалізуються на публікаціях певного типу, наприклад: а) теоретичні дослідження в галузі музикознавства – *Acta musicologica* (міжнародний), *Music and Letters* (Велика Британія), *Journal of Musicological Research* (США), *Revue de Musicologie* (Франція), *Музыкаведение* (Росія); б) хроніка музичного життя – *Musical Times* (Велика Британія), *Le Courier Musical de France* (Франція); в) музична бібліографія – *Notes, Current Musicology* (обидва – США), *RISM abstracts* (міжнародний); г) дискографія – *Disques, Harmonie* (Франція), або мають чітко виражений профіль: а) питання етномузикознавства – *Ethnomusicology* (США), *British Journal of Ethnomusicology* (Великобританія); б) проблеми музичної освіти – *Éducation Musicale, Journal de Recherche en Éducation Musicale* (Франція), *Music in Education, British Journal of Music Education* (Англія), *Journal of Research in Music Education* (США), *Музыкальное образование* (Росія), *Мистецтво в школі* (Україна); в) виробництво і торгівля музичними

інструментами – *Musique et Instruments* (Франція), *Музыкальные инструменты*, *Музыкальное оборудование* (Росія); г) питання оперного мистецтва – *Opera*, *Cambridge Opera Journal* (Велика Британія), *L'Avant-Scène*, *Opéra Magazine* (Франція); д) джазова музика – *Citizen Jazz* (Франція), *Jazz News and Review*, *Jazz Journal International* (Великобританія), *Jazz Review*, *Jazz Magazine* (США); е) проблеми вивчення і виконання старовинної музики – *Early Music*, *Early Music History* (Великобританія), *Journal of Renaissance and Baroque Music* (США); ж) питання музичної терапії – *Journal of Music Therapy* (США), *Canadian Journal of Music Therapy* (Канада), *Музыкальная психология и психотерапия* (Росія).

Вивчення форми і змісту спеціалізованих музичних журналів на англійській, французькій, російській та українській мовах показало, що спеціальна сфера функціонування музичних термінів чотирьох мов дуже схожа за призначенням, метою, функціями, структурно-мовними засобами вираження наукових понять, типами текстів тощо. Це, на наш погляд, зумовлюється тим, що музичні терміносистеми досліджуваних мов мають дуже багато спільних рис, що, своєю чергою, пояснюється тим, що в основі їх лежить та сама система наукових понять у галузі музикознавства.

Аналіз словникового складу музичних текстів показав, що він складається з трьох основних верств: загальнолітературної, загальнонаукової й термінологічної, що перебувають у досить тісному зв'язку, який виявляється в безперервному взаємному обміні елементами та в різних формах взаємного впливу. Найінформативніший шар текстів – це термінологічна верства лексики, що є інструментом, за допомогою якого оперують науковими поняттями та оволодівають музичною спеціальністю.

Музична термінологічна система, як свідчать спостереження, є єдністю трьох діалектично взаємопов'язаних підсистем: 1) власне термінології, яка складається із лексико-семантичних варіантів слів загальноповсякденної мови, які виокремлюють як музичні терміни за допомогою дефінітивного аналізу; 2) номенклатури, яка складається з термінологічних одиниць, які мають інтернаціональний характер в музичній термінології й відображають специфіку музичного мистецтва; 3) власне семіотичної підсистеми музичної термінології, яка містить буквені, цифрові і власне знакові символічні позначення.

У сфері функціонування музичних термінів залежно від таких параметрів комунікативного акту, як цільове призначення і зміст, чітко виділено такі чотири типи музичного тексту: 1) теоретичні праці; 2) критичні статті про музичні твори; 3) мемуари, популярні статті про композиторів, виконавців і твори, анотації до музичних творів, рецензії на концерти; 4) партитури, клавіри, нотний запис [7, с. 82].

Перший тип музичного тексту – це, як правило, монографії із проблем музикознавства, які здійснюють інформаційну функцію узагальнення теоретичного музичного матеріалу. Метою таких текстів є викладення зводу правил, музичних концепцій, напрямків у розвитку музикознавства. Ці тексти характеризуються найкоротшими номінативними рядами, членами яких є одиниці всіх трьох підсистем, але панівне становище мають одиниці номенклатури й семіотичної системи. Цей тип тексту призначений для вузького кола реципієнтів, насамперед, музикантів-теоретиків, музикантів-композиторів і виконавців.

Другий тип музичного тексту – критичні статті про музичні твори, які написані музичними критиками і теоретиками. Мова текстів другого типу дуже близька до першого типу, тут також загалом використовуються термінологічні одиниці трьох підсистем, причому друга та третя підсистеми домінують, але виявляється тенденція одночасного вживання найменувань першої підсистеми, як у їх термінологічних, так і нетермінологічних значеннях.

Третій тип музичного тексту – це художньо оброблений музичний текст, до якого належать путівники по концертах, анотації до музичних творів, музичні огляди, рецензії на концерти, популярні статті, мемуари музикантів і спогади музикантів. Окрім інформаційної функції, тут ще реалізується експресивна функція, робиться певний емоційний вплив на одержувача інформації

через відібрані мовні засоби. Для цього типу текстів характерні найдовші номінативні ряди, більшість членів яких є одиницями першої підсистеми, причому їх використовують також і у загальномовному значенні. У цих текстах є максимальна кількість міжстильових запозичень, порівнянь та інших виразних засобів мови. Він призначений для широкого кола реципієнтів: і професіоналів, і аматорів.

Четвертий тип тексту – нотний запис музичних творів, партитури, клавіри. Цей тип призначений, як і перший і другий типи, для вузького кола реципієнтів, мова його умовна, далека від природної і містить багато символів, які відомі лише спеціалістам. У цьому типі музичних текстів домінує власне семіотична підсистема музичної термінології й той прошарок номенклатури, до якого належать авторські, або виконавські, вказівки.

Функційний аналіз підсистем музичної термінології у всіх типах текстів показав, що між ними немає жорстких меж. Але разом з тим, не зважаючи на рухомість меж, кожен з них характеризується певним інвентарем термінологічних одиниць, їх частотністю і сполучуваністю. Найближчими виявляються термінологічні інвентарі першого і четвертого, другого й третього типів музичних текстів.

За іншим параметром тексти сфери функціонування, які вживають терміни, поділяються на дві групи: 1) тексти, які використовують терміни; 2) тексти, які утворюють терміни [5, с. 146].

До першого типу текстів належить велика кількість жанрів текстів, у які терміни входять, будучи завчасно закріпленими, уже відомими реципієнту тексту. Це – статті оглядового характеру, різного роду ділові документи, вторинні інформаційні документи; науково-популярні, публіцистичні й художні твори і т.ін.

До другої групи належать тексти, автори яких вводять нові терміни у процесі формулювання і викладу нової теорії або концепції, нового винаходу або наукового відкриття. У цих текстах терміни породжуються разом з ідеями, поняттями, і не випадково в них терміни супроводжуються формулюваннями типу «під цим терміном будемо розуміти», «цей об'єкт може бути позначений».

Отже, тексти сфери функціонування термінів належать до тих, що створюють і використовують терміни, тобто їх можна вважати первинною сферою існування термінів.

Треба зазначити, що під час дослідження терміна в тексті можна використовувати два підходи: від тексту до терміна й від терміна до тексту. Ці два підходи правомірні; однак другий має велику традицію, розроблені методики та інструментарій; перший тільки починає формуватися [5, с. 147]. Розроблення принципів і методів термінознавчої теорії тексту розширюватиме значною мірою можливості у вивченні й удосконалюванні термінів і термінологій.

Усе вищезазначене дає змогу зробити такі узагальнення і висновки:

По-перше, терміни породжуються в усних чи письмових наукових текстах, а кристалізуються в терміносистемах, іншими словами, терміни з'являються в текстах сфери функціонування, у яких викладають теорію, концепцію, описують науковий об'єкт, а потім їх фіксують в текстах словника, стандарту, класифікатора, які належать до сфери фіксації термінів.

По-друге, у вищеназваних сферах терміни зазвичай існують в багатьох варіантах. У сфері функціонування термін існує у вигляді парадигматичних і синтагматичних варіантів, у сфері фіксації – лише у вигляді парадигматичних.

По-третє, головним елементом граматичної організації речень у сфері функціонування є дієслово, що підкреслює її динамічний характер, тимчасом як опорною категорією сфери фіксації термінів з погляду частин мови є іменник, що підкреслює статичний характер цієї сфери.

По-четверте, розроблення принципів термінознавчої теорії текстів подає надії на значні перспективи у вивченні й удосконалюванні термінів. Найважливішою практичною сферою цієї теорії є термінологічне редагування, яке містить розроблення і вживання правил уведення термінів і дефініцій у текст, а також досягнення оптимальності змістової і формальної структури термінів і дефініцій.

По-п'яте, найважливішим принципом сучасного термінознавства можна вважати принцип первинності сфери функціонування терміна (тексти, які створюють терміни і які використовують терміни) і вторинності сфери фіксації (тексти, які фіксують терміни). Обидві сфери існування термінів, а саме: сфери функціонування і фіксації, так чи так тісно взаємопов'язані. На наш погляд, цілісної картини певної термінології у разі нехтування якою-небудь однієї з її сфер існування отримати не можливо. Тому перспективою подальшого дослідження є вивчення й теоретичне описування сфери фіксації музичної термінології англійської, французької, російської та української мов.

1. Даниленко В. П. *Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов* / В. П. Даниленко // *Исследования по русской терминологии*. – М.: Наука, 1971. – С. 7–67. 2. Даниленко В. П. *Русская терминология: Опыт лингвистического описания* / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с. 3. Татаринов В. А. *Общее терминоведение: Энциклопедический словарь* / Российское терминологическое общество РоссТерм / В. А. Татаринов. – М.: Моск. лицей, 2006. – 528 с. – (Библиотека журнала «Русский Филологический Вестник», Т. 44) 4. *Указатель терминологических диссертаций: справочное пособие* / [С. В. Гринева-Гринева, В. П. Гринева, Л. П. Минкова, Т. Г. Скопюк]. – Белосток–М., 2006. – 750 с. 5. Лейчик В. М. *Терминоведение: Предмет, методы, структура* / В. М. Лейчик. – М.: КомКнига, 2006. – 256 с. 6. Митусова О. А. *Английский для аспирантов (экономические специальности)* / О. А. Митусова. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 320 с. – (Высшее образование). 7. Воробьева И. Н. *Возможности оптимизации функционирования термина (типы музыкальных текстов и специфика употребления музыкальных терминов)* / И. Н. Воробьева // *Проблемы оптимизации речевого общения: межвузовский сборник научных трудов*. – Саранск: Мордовский университет, 1989. – С. 81–88.